

Předmluva

Tato kniha představuje pod názvem *Filosofická hermeneutika v dějinách a v současnosti* celek, tvořený třemi kapitolami v podobě relativně samostatných studií. Z celkového hlediska si tyto studie kladou za cíl postihnout vznik, formování a vývojové proměny teorií rozumění a hermeneutických koncepcí v rámci dějin novodobého filosofického myšlení. Zároveň by měla tato publikace posloužit jako jeden ze základních učebních textů pro studium interdisciplinárního předmětu *hermeneutika* v rámci hermeneutických seminářů na vysokých školách v České republice.

Při sledování složité a mnohvrstevnaté hermeneutické problematiky usiluje tato monografie postihnout především filosofické aspekty teorií rozumění v jejich historickém vývoji. I když je snad možné souhlasit s názorem, že problém rozumění je tak starý jako filosofická otázka po původu a smyslu bytí, v rámci evropské kultury byl zřejmě poprvé v teoretické podobě reflektován v souvislosti s formováním antické filologie a hermeneutiky, která usilovala o postížení pravého, původního smyslu textu. Zabývala se například interpretací a kritikou díla Homérova, neboť mnoho z původního smyslu jeho eposů *Ílias* a *Odyseia* se vzhledem k poměrně velkému historickému odstupu zdálo antickému čtenáři z období vrcholného rozkvětu starořecké kultury nebo z období helénistického obtížně srozumitelné a postižitelné.¹

Hermeneutika byla tedy od období antiky především pojímána jako teorie rozumění a zároveň jako umění postihnout smysl, a to smysl rozebíraného a interpretovaného textu. Úkolem této knižní monografie ovšem není popsat celé dějiny hermeneutiky s jejími dílčími disciplínami (hermeneutika filologická, právní, teologická aj.), neboť si především klade za cíl – jak již bylo naznačeno – reflektovat především ty teorie rozumění, které se vytvářely v rámci dějin novodobé filosofické hermeneutiky (tedy od konce 18. století až do současnosti). V těchto filosofických hermeneutických teoriích již není rozumění chápáno pouze jako pojem z oblasti filologie nebo tradičně orientované filologické hermeneutiky (ztotožněné s uměním interpretace textů), nýbrž jako fenomén, který se postupně stává svěbytnou onto-gnoseologickou a metodologickou kategorií.

Převážná část této práce (druhá a třetí kapitola) je věnována teoriím rozumění v rámci filosofie dvacátého století. Dějinami hermeneutického myšlení do konce devatenáctého století se zabývá první kapitola knihy, nazvaná *Problém rozumění a vznik novodobé filosofické hermeneutiky*. V ústřední části této

1 Srov. W. Dilthey: „Die Entstehung der Hermeneutik.“ In: W. Dilthey: *Gesammelte Schriften*. Bd. V. Leipzig 1924, s. 31–331. Zde citováno podle přetisku in: J. Schreiter: *Hermeneutik – Wahrheit und Verstehen. Darstellung und Texte*. Akademie-Verlag, Berlin 1988, s. 322–324. K tomu srov.: J. Schreiter: *Hermeneutik – Wahrheit und Verstehen*. Berlin 1988, s. 32–35.

kapitoly (po úvodním historickém výkladu vzniku a formování filosofické hermeneutiky) podrobují analýze koncepcí rozumění u J. G. Herdera a zvláště u W. von Humboldta. Právě na příkladu koncepcí rozumění této velké osobnosti německé filosofie a lingvistiky je možné mimo jiné ukázat, jak je již v první třetině 19. století anticipován tzv. „linguistic turn“ v podobě obratu od rozumu k jazyku.

Poslední část první kapitoly je věnována pojetí rozumění v díle F. D. E. Schleiermachera, J. G. Droysena a W. Diltheye. Teorii rozumění J. G. Droysena nebyla v českých a slovenských pracích o hermeneutice věnována příliš velká pozornost, ačkoliv tento významný německý historik již před Diltheyem rozpracoval mnohé důležité kategorie moderní duchovědné hermeneutiky, které byly později připisovány Diltheyovi (jedná se například o pojem tzv. *souvislostního působení* [„Wirkungszusammenhang“]). Droysen také, jak bude podrobněji ukázáno, jako zřejmě první podal přesnou definici rozumění („Verstehen“) v jeho odlišnosti od vysvětlení („Erklären“). Do první třetiny 19. století nebylo totiž většinou rozlišováno mezi významovými obsahy obou pojmů, a proto například přední představitel německé filologické hermeneutiky Friedrich August Wolf definuje ještě v roce 1831 hermeneutiku jakožto „umění vysvětlovat“ („Erklärungskunst“).²

Druhá kapitola mé monografie, nazvaná *Hermeneutika a evropská filosofie 20. století*, se zabývá hermeneutickou problematikou ve filosofickém myšlení M. Heideggera, H.-G. Gadamera, J. Habermase, K.-O. Apela, P. Ricoeura, V. S. Gorského, G. I. Ruzavina a H. R. Jausse. Pokud odhlédneme od koncepcí Heideggerových, rozebíraných v první čtvrtině druhé kapitoly, soustřeďují se její další části především k období šedesátých a sedmdesátých let našeho století, méně již k letům osmdesátým a devadesátým. Zdá se mi totiž, že v tomto období se již v teoriích rozumění v rámci evropského filosofického myšlení, převážně reagujících (ať již pozitivně či negativně) na podněty heideggerovsko-gadamerovské hermeneutiky, neobjevují tak inspirativní koncepcí jako na přelomu let šedesátých a sedmdesátých.

Zároveň si tato knižní monografie nemohla klást za cíl všestranně postihnout složité proměny filosofického vývoje uvedených představitelů evropské hermeneutiky. Přitom teoretické koncepcí takových osobností, jako jsou např. J. Habermas, K.-O. Apel a P. Ricoeur, nelze již v osmdesátých letech dvacátého století jednoznačně charakterizovat jako hermeneutické. P. Ricoeur je v té době více ovlivněn analytickou filosofií, J. Habermas a K.-O. Apel vypracovávají v osmdesátých letech svébytné komplexní teorie komunikativní a diskurzivní etiky. (O vývoji filosofického a etického myšlení K.-O. Apela napsala u nás erudovanou kandidátskou disertační práci T. Machalová [Diskurzivna

² F. A. Wolf: „Vorlesungen über die Althertumswissenschaft“, hrsgb. von J. D. Gürtler. Bd. 1.: *Vorlesungen über die Enzyklopedie der Althertumswissenschaft*. Leipzig 1831, s. 271 – 276. Zde citováno podle přetisku v knize J. Schreiter: *Hermeneutik – Wahrheit und Verstehen. Darstellung und Texte*. Berlin 1988, s. 247.

etika ako etika zodpovednosti. Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 1996].) Nepochybně by si však také zasloužily analýzu například koncepce rozumění v rámci analyticky orientované filosofie G. H. von Wrighta nebo zajímavé rozbory problematiky hermeneutické interpretace v knize G. Figala *Für eine Philosophie von Freiheit und Streit* (1994).³

Hlubší zkoumání celé problematiky ukázalo, že by bylo přínosnější i aktuálnější, abych zaměřil velkou část své práce také na rozbor teorií rozumění v rámci soudobé anglo-americké filosofie. Této problematice je věnována třetí kapitola mé knihy, nazvaná *Problém rozumění v soudobé anglo-americké filosofii*. Zde podávám analýzu teorií rozumění a jejich onto-gnoseologických základů ve filosofii P. Winche, Ch. Taylora, P. de Mana, H. Blooma a R. Rortyho. Vzhledem k poměrně malému počtu studií v našem českém kontextu o většině uvedených autorů kombinuje tato kapitola analytický a informativně výkladový způsob zpracování zkoumané problematiky. Zároveň se však pokouší postihnout, jakým způsobem jsou v kontextu anglo-americké filosofie přetransformovány – a v čem jsou inspirativní – původní hermeneutické koncepce v rámci evropské filosofie (M. Weber, H.-G. Gadamer, J. Habermas), a jak jsou zde specifickým způsobem rozpracovány a dále rozvíjeny některé myšlenkové motivy jak wittgensteinovské, tak i heideggerovsko-gadamerovské linie filosofického myšlení. Z hlediska pozornosti domácímu severoamerickému kontextu jsem se též ve třetí kapitole alespoň rámcově pokusil ukázat, jakým způsobem postanalytická filosofie navazuje na tradici pragmatismu a jak tuto tradici překonává a obohacuje (ve smyslu Hegelova *Aufheben*), například pod vlivem Habermasovy kritiky pragmatické filosofie W. Jamese a Ch. S. Peirce.

V mé práci jsou zařazeny i podkapitoly věnované osobnostem, které jsou sice v obecném povědomí považovány především za představitele literární vědy a estetiky, avšak zároveň velmi významně přispěly k rozvoji hermeneutického a postanalytického filosofického myšlení. Přitom v jejich teoretických koncepcích není ani možné jednoznačně postihnout ostré hranice mezi filosofií a literární vědou, respektive estetikou. Zde mám na mysli především Hanse Roberta Jausse, Paula de Mana a Harolda Blooma. V této souvislosti se také ukazuje, že z hlediska metodologického mohou být mnohé adekvátně aplikované postupy literární vědy a estetiky velmi přínosné pro filosofickou reflexi, samozřejmě při respektování specifického charakteru filosofického myšlení.

Při zpracování zkoumané problematiky jsem převážně vycházel z metodologického názoru, že k filosofickému dílu je třeba přistupovat především zevnitř. To však neznamená, že bych si nekladl otázky po hlubším společensko-historickém zakotvení analyzovaných názorů, koncepcí a teorií. Zvláště zajímavé by bylo například hledání sociálních a historických příčin a motivů velkého zájmu o problematiku rozumění v soudobé americké postanalytické filosofii, na rozdíl od období převažujícího vlivu filosofie analytické, která v pod-

³ Srov. G. Figal: *Hermeneutická svoboda*. (přel. V. Koubová). Praha 1994.

statě popírala specifickou metodologickou funkci rozumění v sociálních vědách. Zdá se mi též, že analýzy obsažené například ve studiích Cornela Westa a Richarda I. Bernsteina,⁴ – které do velké míry redukuje společenskohistorické motivy a příčiny vzniku a formování postanalytické filosofie, jakož i zájmu o hermeneutickou problematiku, na krizi soudobé severoamerické společnosti a na boj mezi liberálním a konzervativním americkým akademickým establishmentem – jsou poněkud zjednodušené. K relativně přesvědčivému řešení této problematiky však chybí potřebný časový odstup, zároveň by si tato problematika vyžadovala podrobné zkoumání vývojových proměn sociální a ekonomické struktury společnosti v USA. V každém případě jsem však přesvědčen, že někdy i minuciózní analýzy a deskripce vycházející z vnitřní myšlenkové struktury zkoumané filosofické teorie mohou odhalit mnohé nové souvislosti.

Ve svém rozboru hermeneutických koncepcí v rámci filosofického myšlení 19. i 20. století jsem vycházel z předpokladu, že jejich podstatný charakter a vývojové směřování lze adekvátně postihnout i pomocí konfrontace s onto-gnoseologickými koncepcemi německé klasické filosofie. Zde mi v rámci naší domácí literatury o této problematice poskytly významné metodologické podněty práce J. Kudrny, L. Majora, M. Sobotky, J. Stríteckého a J. Zeleného.⁵ Samotnou problematikou rozumění a problematikou hermeneutickou se zabývá rozsáhlá literatura (viz její seznam v závěru mé práce). V našem českém kontextu měly průkopnický význam studie J. Černého, které se zabývaly hermeneutickou problematikou rozumění již od druhé poloviny 60. let našeho století, v souvislosti s kritickou reflexí německé filosofické hermeneutiky a s ní souvisejícími diskusemi o otázkách metodologie společenských věd (H.-G. Gadamer, J. Habermas, K.-O. Apel). K hlubšímu poznání fenomenologické a hermeneutické dimenze Diltheyovy, Husserlovy, Heideggerovy i Gadamerovy filosofie, jakož i hermeneutické etiky, přispěly u nás v poslední době zvláště studie J. Cibulky a J. Payneho.⁶

⁴ C. West: „Afterword. The Politics of American Neo-Pragmatism.“ In: *Post-Analytic Philosophy*. Edited by J. Rajchman and C. West. Columbia University Press, New York 1985, s. 259-275. R. J. Bernstein: „Dewey, Democracy: The Task Ahead of Us“. In: *Post-Analytic Philosophy*. Columbia University Press 1985, s. 48 – 59.

⁵ J. Kudrna: *Studie k Hegelovu pojetí historie*. Praha 1964. L. Major, M. Sobotka: *G. W. F. Hegel – život a dílo*. Praha 1979. M. Sobotka: *Člověk, práce a sebevědomí*. Praha 1969. J. Strítecký: *Dějiny a dějinnost. Studie k problému jednoty a jednotlivého u Diltheye a Kanta*. Brno 1985. J. Zelený: *Praxe a rozum. Pojetí racionality a překonání tradiční ontologie v Marxově kritice Hegela*. Praha 1968.

⁶ Srov. například J. Černý: „Filosofický problém hry“, *Filosofický časopis* 15, 1967, č. 5, s. 655-666. J. Černý: „Soudobá buržoazní hermeneutika a metodologické problémy historickospolečenských věd“, *Filosofický časopis* 26, 1978, č. 6, s. 851-863. J. Černý: „Hermeneutika v soudobé buržoazní filosofii – její rozchod i smířování s vědou“, *Filosofický časopis* 29, 1981, č. 3., s. 351-362. J. Cibulka: „Historicismus a fenomenologie“, *Filosofický časopis* 38, 1990, č. 3, s. 282-301. J. Cibulka: „Hermeneutika vznikajícího bytí. (O Figalově interpretaci Heideggera)“, *Filosofický časopis* 42, 1994, č. 4, s. 583-597. J. Payne: *Hermeneutická etika. Jeden filosofický pokus o setkání s lidskou bytostí*. Triton, Praha 1995.

Tato kniha by nevznikla bez morální podpory, cenných rad a povzbuzení k mé práci, které mi od počátků mého zkoumání hermeneutické problematiky poskytovali učitelé filosofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně Jaroslav Kudrna, Josef Macháček, Lubomír Nový a zejména Oleg Sus. Jsem rád, že při této příležitosti mohu vděčně a s hlubokou úctou vzpomenout jejich památky. Děkuji také za cenné připomínky a podněty recenzentům mé práce Prof. PhDr. Jaroslavu Stríteckému, CSc. z filosofické fakulty MU v Brně a PhDr. Petru Kořátkovi, CSc. z Filosofického ústavu AV ČR. Doc. PhDr. Jiřímu Pavlčkovi, CSc. z filosofické fakulty MU v Brně děkuji za cenné rady v oblasti ediční činnosti a literárněvědné problematiky. Rád bych rovněž vyjádřil touto cestou svůj dík i mým kolegům ze Spojených států: Prof. Fredericku Obearovi, rektoru *The University of Tennessee at Chattanooga*, stejně jako Prof. Fredovi Behringerovi, Prof. Herbertu Burhennovi, Prof. Donaldu Klinefelterovi a Prof. Kristině Switalové z téže univerzity, kteří mi zabezpečili vynikající pracovní podmínky při mé stipendijní vědeckovýzkumné stáži v USA, věnované studiu teorií rozumění v soudobé postanalytické filosofii. Stejně tak děkuji za přátelskou pomoc a odborné rady Prof. Gerlindě Smausové z univerzity v Saarbrücken a Prof. Edwardu Craigovi z filosofické fakulty univerzity v Cambridgi. Rovněž bych chtěl poděkovat nadaci *International Research and Exchanges Board* (Washington, DC) za finanční podporu studijního pobytu, jehož výsledky podstatně přispěly ke zpracování třetí kapitoly mé knihy. Děkuji též *Vzdělávací nadaci Jana Husa* a jejímu řediteli PhDr. Miroslavu Pospíšilovi za udělení grantu, který umožnil vytvoření Hermeneutického semináře při katedře filosofie filosofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně a zároveň přispěl k vydání této knižní monografie.